

Список використаних джерел:

1. Brown D. *Race in the American South from Slavery to Civil Rights* / D. Brown, C. Webb. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2007. – 402 p.
2. Davis D.B. *Problem of Slavery in the Age of Revolution 1770–1823* / D.B. Davis. – N. Y. : Oxford : Oxford University Press, 1999. – 577 p.
3. Declaration of Independence: A Transcription // National Archive. – URL : <https://www.archives.gov/founding-docs/declaration-transcript>.
4. Drescher S. *Abolition: A History of Slavery and Antislavery* / S. Drescher. – Cambridge : Cambridge University Press, 2009. – 485 p.
5. Fitzhugh G. *Cannibals All! Slaves without Masters* / G. Fitzhugh. – Richmond, VA : A. Morris, 1857. – 392 p.
6. Fitzhugh G. *Sociology for the South or the Failure of Free Society* / G. Fitzhugh. – Richmond, VA : A. Morris, 1854. – 332 p.
7. Fukuyama F. *The End of History?* / F. Fukuyama // *National Interest*. – 1989. – No. 16. – Pp. 3–18.
8. Garnsey P. *Ideas of Slavery from Aristotle to Augustine* / P. Garnsey. – Cambridge : Cambridge University Press, 1999. – 269 p.
9. Heywood A. *Political Ideologies: An Introduction* / A. Heywood. – N. Y. : Palgrave Macmillan, 2012. – 392 p.
10. Miles E.A. *The Old South and the Classical World* / E.A. Miles // *The North Carolina Historical Review*. – 1971. – Vol. 48, No. 3. – Pp. 258–275.
11. Richard C.J. *The Golden Age of the Classics in America. Greece, Rome, and the Antebellum United States* / C.J. Richard. – Cambridge : Harvard University Press, 2009. – 273 p.
12. *Slavery in the Development of the Americas* / ed. by D. Eltis, F.D. Lewis, K.L. Sokoloff. – Cambridge : Cambridge University Press, 2004. – 384 p.
13. *Slavery in the United States. A Social, Political and Historical Encyclopedia* / ed. by J.P. Rodrigues. – Oxford : ABC Clio, 2007. – 910 p.
14. *The Cambridge World History of Slavery. Vol. 3: 1420–1804* / ed. by D. Eltis, S.L. Engerman. – Cambridge : Cambridge University Press, 2011. – 755 p.
15. *Union and Liberty. The Political Philosophy of John C. Calhoun* / ed. by R.M. Lence. – Indianapolis : Liberty Fund, 1992. – 658 p.

References

1. BROWN, D.; WEBB, C. (2007) *Race in the American South from Slavery to Civil Rights*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
2. DAVIS, D.B. (1999) *Problem of Slavery in the Age of Revolution 1770–1823*. New York – Oxford: Oxford University Press.
3. JEFFERSON, T. (1776) Declaration of Independence: A Transcription [Online]. *National Archive*. Available from: <https://www.archives.gov/founding-docs/declaration-transcript>
4. DRESCHER, S. (2009) *Abolition: A History of Slavery and Antislavery*. Cambridge: Cambridge University Press.
5. FITZHUGH, G. (1857) *Cannibals All! Slaves without Masters*. Richmond, VA: A. Morris.
6. FITZHUGH, G. (1854) *Sociology for the South or the Failure of Free Society*. Richmond, VA: A. Morris.
7. FUKUYAMA, F. (1989) The End of History? *National Interest*. 16. Pp. 3–18.
8. GARNSEY, P. (1999) *Ideas of Slavery from Aristotle to Augustine*. Cambridge: Cambridge University Press.
9. HEYWOOD, A. (2012) *Political Ideologies: An Introduction*. New York: Palgrave Macmillan.
10. MILES, E.A. (1971) The Old South and the Classical World. *The North Carolina Historical Review*. Vol. 48, No. 3. Pp. 258–275.
11. RICHARD, C.J. (2009) *The Golden Age of the Classics in America. Greece, Rome, and the Antebellum United States*. Cambridge: Harvard University Press.
12. ELTIS, D., et al. eds. (2004) *Slavery in the Development of the Americas*. Cambridge: Cambridge University Press.
13. RODRIGUES, J.P. ed. (2007) *Slavery in the United States. A Social, Political and Historical Encyclopedia*. Oxford: ABC Clio.
14. ELTIS, D.; ENGERMAN, S.L., eds. (2011) *The Cambridge World History of Slavery. Vol. 3: 1420–1804*. Cambridge: Cambridge University Press.
15. LENCE, R.M. ed. (1992) *Union and Liberty. The Political Philosophy of John C. Calhoun*. Indianapolis: Liberty Fund.

Надійшла до редколегії 25.07.18

A. Koval, Ph. D. in History, Assistant Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

LIBERTY AND SLAVERY AS "CIVILIZATIONAL VALUES"

Basic principles of the US Declaration of Independence (as the example of the classical liberalism implementation) and main arguments of Southern advocates of slavery of antebellum period are considered in the article. The views of John Calhoun and George Fitzhugh were analyzed. Their attempts to harmonize the institution of slavery with the very important for the American society principles of equality and liberty were examined by the author. Both of them considered slavery as the institution with civilizing properties that should prevail over the absence of liberty for African Americans. Such views were based of racism – advocates of slavery were refusing to concede the physical and intellectual equality of the enslaved African Americans and the descendants of European colonists. Fitzhugh's main argument for the preservation of slavery were the examples of the classical societies and states, specifically Ancient Athens and Rome, which had been reached the high level of the civilization development due to slavery. Calhoun's and Fitzhugh's attempts to defend the traditional social and economical mode of Southern States led them to the denial of main principles of Declaration of Independence.

Key words: liberalism, liberty, slavery, abolitionism, USA, reception of antiquity.

УДК 327(47+73)

<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2018.138.6>

О. Косов, канд. іст. наук, доц.
Вітебський державний університет імені П.М. Машерова, Вітебськ, Білорусь

РОСІЯ І США У 2004–2008 РОКАХ: ОСНОВНІ НАПРЯМИ СПІВПРАЦІ ТА ПОЛІТИКО-ДИПЛОМАТИЧНОГО СУПЕРНИЦТВА

Розглянуто проблеми російсько-американських відносин під час другого президентства В. Путіна. Проаналізовано основні напрями співпраці та суперництва Москви і Вашингтона у 2004–2008 рр. Особливу увагу приділено російським й американським підходам до боротьби з міжнародним тероризмом, розв'язанню проблем стратегічної безпеки і питань нерозповсюдження зброї масового знищення (ЗМЗ). Крім того, презентовано різне бачення Росією і США сучасного світового порядку, американське позиціювання щодо внутрішніх справ Російської Федерації та відповідну реакцію Москви, геополітичне суперництво двох держав на пострадянському просторі. Зроблено висновки, що в період другого президентства В. Путіна в російсько-американських відносинах співпраця між двома державами з важливих напрямів світової політики та міжнародної безпеки стала поступатися місцем конфронтації. Головною причиною цього погіршення стали концептуальні розбіжності Москви і Вашингтона щодо практично всього порядку денного їхніх політико-дипломатичних відносин – від створення нового світового порядку – до політичного розвитку пострадянського простору й самої Росії.

Ключові слова: Росія, США, В. Путін, Дж. Буш-мол., російсько-американські відносини, зовнішня політика, дипломатія.

Як свідчить сучасна історія російсько-американських відносин, США, як і раніше, посідають одне із перших місць у зовнішній політиці та дипломатії Росії. Не став винятком і період другого президентства В. Путіна, що ознаменувався істотним охолодженням політико-дипломатичних стосунків між Москвою і Вашингтоном.

У 2004–2008 рр. несумісність позицій РФ і США виявилася в усіх напрямках: від проблем створення нового світового порядку – до конкретних дій щодо позиціювання в контексті російських внутрішньополітичних проблем і, зокрема – питань двосторонніх відносин Росії й США з іншими державами [15, с. 166].

Не дивно, що взаємини між двома державами привертють пильну увагу політико-академічної спільноти. Зважаючи на це, російсько-американські відносини розглянутого періоду отримали різнобічне висвітлення у світовій історіографії. Так, серед американських авторів можна назвати Л. Арона, З. Бжезинського, Т. Грема, Н. Злобіна, Р. Кагана, Е. Качинса, Г. Кіссінджера, А. Коена, Р. Легволда, М. Макфола, Д. Саймса, А. Стент, Р. Хааса, М. Хомського та ін. У російській історіографії щодо питань взаємин Москви і Вашингтона періоду 2004–2008 рр. присвятили свої дослідження А. Арбатов, В. Батюк, А. Богатуров, М. Братерський, С. Кортунов, В. Кременюк, С. Рогов, Д. Тренін, А. Уткін, Т. Шаклеїна, Л. Шевцова та ін. В українській історіографії зовнішньополітичні та дипломатичні аспекти відносин США – Україна – Росія досліджувалися такими науковцями, як М. Бессонова, І. Дудко, С. Пронь, С. Толстов, І. Погорська, О. Потехін, В. Ціватий, Л. Чекаленко, С. Шергін, М. Ялі та ін. Однак саме в білоруській історіографії подібного роду робіт явно недостатньо.

Мета зазначеної статті – проаналізувати особливості, інституціональну модель і специфіку розвитку російсько-американських відносин у період 2004–2008 рр.

Навесні 2004 р. В. Путін переобрався на другий президентський термін і тим самим продовжив реалізацію внутрішньо- і зовнішньополітичного курсу країни, орієнтири якого були означені ще в період першого президентства. Звичайно, у 2004–2008 рр. у його політиці відбулися зміни, викликані низкою факторів, у тому числі й діями Вашингтона. Зокрема, упродовж другого президентства В. Путіна з боку США істотно посилювалися критика поведінки російського керівництва як усередині країни, так і поза її межами. Зрозуміло, Росія в цьому сенсі прагнула не відставати. Для переважної частини політичного істеблішменту двох країн виявилися неприйнятними базові зовнішньополітичні принципи один одного, критикувалися конкретні дії Москви і Вашингтона на світовій арені, національні інтереси характеризувалися як неправомірні, що свідчило про посилення русофобії в США й антиамериканізму в РФ.

На офіційному рівні Вашингтон визнавав Росію великою державою, без якої неможливе врегулювання багатьох найважливіших проблем, насамперед у сфері безпеки [15, с. 211–218; 20; 23]. Фактично ж американці розглядали РФ як державу, що прогнала "холодну війну", слабку політично й економічно, а отже – зобов'язану підкорятися та поводити себе за американськими правилами. Проте для путінської Росії статус "сторони, що прогнала" був більше неприйнятним, тому Москва прагнула вести себе як велика держава, нехай і така, що поступається наразі США за цілою низкою показників. Тим самим РФ повернулася до великої політики і Вашингтон повинен був із цим рахуватися [16, с. 167]. Однак американська політична еліта ніяк не хотіла цього визнавати й намагалася всіляко протидіяти "поверненню" Росії в геополітичний простір. Так, у Стратегії національної безпеки США, що з'явилася в березні 2006 р, прямо йшлося про те, що характер відносин із Росією буде залежати від російської внутрішньої та зовнішньої політики. Перешкоджання Москвою розвитку демократії всередині РФ і за її межами буде також погіршувати і розвиток російсько-американських відносин [21].

Загалом, у період другого президентства В. Путіна вузловими проблемами російсько-американських відносин, що здійснюють суттєвий вплив на їхню інституціональний та політико-дипломатичний розвиток, стали: боротьба з міжнародним тероризмом; підходи до створення нового світового порядку; проблеми стратегічної

безпеки; питання нерозповсюдження зброї масового знищення (ЗМЗ); взаємвтручання Сполучених Штатів Америки і Росії у внутрішні справи та відповідна обопільна на це реакція Москви і Вашингтона; суперництво на пострадянському просторі.

Боротьба з міжнародним тероризмом. У 2004–2008 рр. боротьба з міжнародним тероризмом, як і раніше, залишалася на порядку денному взаємин РФ і США. Свідченням того стали численні зустрічі та заходи, на яких обговорювали питання протидії терористичній загрозі. Наприклад, 1 червня 2005 р. відбулося перше спільне засідання Комітету з міжнародних справ Держдуми РФ і Комітету з міжнародних відносин Палати представників Конгресу США, за підсумками якого було підписано Спільну заяву про протидію тероризмові та незаконному обігу наркотиків. Однак, незважаючи на здійснення російсько-американської співпраці в питаннях боротьби з тероризмом, навіть тут у сторін виявлялися розбіжності, насамперед: кого вважати терористами? Особливо тоді, коли йшлося про Північний Кавказ. За словами В. Путіна, після окремих випадків, пов'язаних із діяльністю озброєних осіб на Північному Кавказі, у російської сторони склалося враження, що "американські партнери на словах говорять про підтримку Росії, про готовність до співпраці, у тому числі в боротьбі з тероризмом, а насправді використовують цих терористів для розгойдування внутрішньополітичної ситуації в Росії" [14, с. 43]. Вашингтон же посилався на те, що США підтримують не терористів, а політичну опозицію [14, с. 46].

При цьому Москва покладала відповідальність на Вашингтон за ситуацію в Іраку, який став після американського вторгнення одним з анклавів тероризму, дестабілізуючим весь регіон. До того ж, не найкраще склалися справи і в Афганістані.

Таким чином, здійснюючи співпрацю щодо боротьби з міжнародним тероризмом, Російська Федерація і Сполучені Штати часом по-різному підходили до визначення того, хто є терористом, а хто – ні.

Підходи до створення нового світового порядку. У розглянутий період очільники США отримували дивіденди від встановленого після розпаду СРСР однополярного світопорядку. Навряд чи Москва могла бути рівнозначним партнером для Вашингтона, який претендував на світове лідерство. Усе ж Росія прагнула відновити геополітичний вплив, втрачений після "холодної війни".

Російські політики в переважній більшості ратували за багатопольярний світ, відстоюючи право суверенних держав на свій власний шлях розвитку, відкидали гегемонію та диктат навіть в ім'я демократії.

У діючій Концепції зовнішньої політики РФ, затвердженій президентом В. Путіним у 2000 р., йшлося про те, що Росія буде домагатися формування багатопольярної системи міжнародних відносин на основі взаємного врахування інтересів і колективного рішення ключових проблем [10]. У численних публікаціях і виступах представників політичної еліти Росії жорстко критикувалися і засуджувалися зовнішньополітична поведінка США у світі, особливо на Великому Близькому Сході. Правда, часом безумовно справедлива критика дій Вашингтона переходила всі розумні межі і в патріотичному запалі в провину американцям ставився навіть Афганістан, хоча у 2001 р. Кремль підтримував антитерористичні зусилля адміністрації Дж. Буша-мол.

Найважливішим пунктом, за яким позиції Москви і Вашингтона розійшлися, стала американська політика демократизації світу. У Росії та США склалося різне розуміння того, як поєднуються західні норми демократії із традиціоналізмом тієї чи іншої країни, а також у тому, чи

правомірне насильницьке зовнішнє втручання і насадження демократії [16, с. 167–168]. РФ почала демонструвати риси вагомого геополітичного гравця. Москва стала оперувати такими категоріями, як сфера впливу і держава, що диктує свої умови в тому чи іншому регіоні світу. Росія була домінуючою силою в минулому і збиралася повернути цей статус [7]. У 2006 р. на нараді послів у МЗС РФ В. Путін уперше згадав про відповідальність Росії за глобальний розвиток і закликав привести політичний вплив країни у світі у відповідність із її зрослими економічними можливостями [5, с. 265].

Незгода Москви з поведінкою США у світі набула широкого розголосу 10 лютого 2007 р., коли В. Путін на міжнародній конференції з питань політики безпеки в Мюнхені заявив про неприйнятність однополярного світу, про гіпертрофоване використання Вашингтоном військової сили, порушення норм міжнародного права з боку США. За його словами, однополярний світ "у підсумку означає на практиці тільки одне: це один центр влади, один центр сили, один центр ухвалення рішень. Це світ одного господаря, одного суверена. І це, врешті-решт, згубне не тільки для всіх, хто перебуває в межах цієї системи, але й для самого суверена, тому що руйнує його ізсередини" [6]. Промова російського президента стала справжнім шоком для Заходу.

Багато хто визнав цей виступ навіть початком нової "холодної війни". Однак Білий дім відреагував на мюнхенську промову Путіна відносно спокійно. Це пояснювалося загостренням становища в Іраку й Афганістані, а тому подальше загострення російсько-американських відносин не відповідало б інтересам Вашингтона. Навпаки, Сполученим Штатам потрібно було сприяння Росії з низки нагальних проблем світової політики та міжнародної безпеки. Проте відносини продовжували погіршуватися. Таким чином, позиціонування Росії як незалежного центру сили йшло врозріз з американськими очікуваннями "слухняною Росії" і викликало наростання конфліктогенного потенціалу у двосторонніх відносинах.

Проблеми стратегічної безпеки. США і Росія, як дві найсильніші у військовому сенсі ядерні держави світу, були зацікавлені у збереженні стратегічної безпеки, що і знаходило своє підтвердження в заявах керівництва двох держав. Так, 20 листопада 2004 р. під час саміту АТЕС у чилійському Сантьяго В. Путін і Дж. Буш-мол. обговорили спільну роботу в інтересах зміцнення міжнародної безпеки та стратегічної стабільності, протидію новим глобальним викликам і загрозам. При цьому Москва прагнула до нового договору щодо СНО, але адміністрація Дж. Буша-мол. була до цього байдужою. Вона применшувала значення договорів, спрямованих на запобігання поширенню зброї масового знищення та здійснення контролю над ним. Вашингтон виходив із того, що в суворому контролі над ядерними арсеналами Росії немає особливої необхідності, оскільки вони й так слабшають [18, 19]. Проте коли Кремль почав масштабну програму оновлення своїх стратегічних ядерних сил, багато хто в Америці забив на сполох. Величезні кошти Москва спрямовувала на модернізацію балістичних ракет наземного ("Тополь-М") і морського ("Булава") базування. У Вашингтоні почали лунає голоси про те, що повернення сильної Росії загрожує світу та світовій спільноті дестабілізацією [20; 23, с. 94].

На початку 2007 р. російське керівництво вперше заговорило про можливий вихід Росії з Договору по РСМД. Однак ясності з мотивами такого рішення не було. Якщо президент В. Путін і тодішній міністр оборони С. Іванов обґрунтовували його наявністю ракет у цілої низки країн – Ірану, Індії, Пакистану, КНР, Північної та Південної Кореї, то начальник генштабу генерал

Ю. Балауєвський мотивував такий крок Москви планами розгортання в Польщі і Чехії до 2012 р. елементів американської ПРО. Подібні різночитання свідчили про те, що реальні мотиви полягали у прагненні Кремля після всіх міжнародних відступів 1990-х рр. утвердити свою самостійність на світовій арені, продемонструвавши при цьому прагнення не відставати від США у зміні договорів із роззброєння [1, с. 8–9]. Крім того, за таким рішенням могли стояти інтереси впливової кооперації ОПК і відомств МО [1, с. 16]. Свого часу в забороні цих ракет Москва була зацікавлена набагато більше, ніж Вашингтон [1, с. 7]. Дійсно, вихід із Договору про ПРО знову поверне в Європу американські ракети середньої дальності, які, будучи розміщеними на території країн ЦСЄ, набудуть стратегічного значення. Крім того, вихід стане додатковим аргументом із згуртування членів НАТО на антиросійській основі, у тому числі з питань розширення на пострадянський простір [1, с. 19].

Водночас у російсько-американських відносинах набиравала гостроти проблема протиракетної оборони. У своєму виступі у Мюнхені 10 лютого 2007 р. В. Путін піддав різкій критиці плани Вашингтона щодо розгортання елементів ПРО у Східній Європі. Наміри США були розцінені ним як порушення балансу сил у світі, яке зумовлює новий виток гонки озброєнь. При цьому російський президент заявив, що як заходи у відповідь РФ може почати розробку нових видів наступальних озброєнь [6]. Однак через тиждень, 19 лютого 2007 р., на спільній прес-конференції прем'єр-міністр Польщі Я. Качинський і прем'єр-міністр Чехії М. Тополанек висловили готовність своїх країн брати участь у планах США із розгортання ПРО. Тим самим питання, яке хвилювало Москву, залишилося на порядку денному стратегічної безпеки.

Сторони, розуміючи наявність розбіжностей, намагалися шляхом переговорів схилити один одного до свого бачення ситуації. Так, 14–15 травня 2007 р. проблеми ПРО обговорювалися С. Лавровим і К. Райс під час її візиту до Москви, а 7 червня 2007 р. на саміті "великої вісімки" у німецькому Хайлігендаммі В. Путін запропонував Дж. Бушу-мол. спільно використовувати Габалінську РЛС в Азербайджані як альтернативу РЛС на території Європи. Під час неформальної зустрічі Дж. Буша-мол. і В. Путіна в американському Кеннебанкпорті, що відбулася 1–2 липня 2007 р., російський президент розвинув свою пропозицію про спільне використання Габалінської РЛС пропозицією включити в загальну систему також РЛС, щобудеться в Армавірі.

Вашингтон погодився на спільне використання Габалінської станції, але не відмовився від своїх планів розміщення десяти ракет-перехоплювачів у Польщі і радару в Чехії під приводом захисту від можливої іранської загрози. Москва висловила незгоду з таким підходом, на що американці звинуватили Росію в небажанні співпрацювати [8, с. 95]. Після цього до проблеми ПРО сторони зверталися ще неодноразово: наприклад, 8–9 вересня 2007 р. під час розмови В. Путіна і Дж. Буша-мол. на саміті АТЕС у Сіднеї, а також 12–13 жовтня 2007 р., коли до Росії відбувся візит держсекретаря К. Райс і міністра оборони Р. Гейтса для обговорення зі своїми російськими колегами питань стратегічної безпеки.

У сочинській Декларації про стратегічні рамки російсько-американських відносин від 6 квітня 2008 р., ухваленій за підсумками зустрічі В.В. Путіна і Дж. Буша-мол., знайшли своє відображення серйозні розбіжності між Москвою і Вашингтоном із проблеми ПРО і виведення ударних засобів у космос, над подоланням яких

сторонам треба було працювати й надалі [8, с. 95]. Її обговорення продовжилися, але вже при Д. Медведєві.

Питання нерозповсюдження ЗМЗ. Важливе місце в російсько-американських відносинах посідали питання нерозповсюдження ЗМЗ, які неодноразово обговорювалися під час зустрічей керівництва двох держав. Як відомо, найбільшу стурбованість світової спільноти викликали іранська і північнокорейська ядерні програми, а також можливість потраплення ядерної зброї до рук терористів, що було предметом обговорення Москви і Вашингтона. Однак нерідко сторони по-різному дивилися на врегулювання зазначених питань. Позиції США і РФ мали істотні розбіжності щодо співпраці з Іраном: якщо американці виступали за збереження режиму санкцій стосовно Тегерана, то Кремль продовжував розвивати російсько-іранські відносини за різними напрямками, за винятком створення зброї масового знищення. Так, 8 червня 2004 р. під час зустрічі В. Путіна і Дж. Буша-мол. в американському Сі-Айленді в межах саміту "великої вісімки" російський президент заявив своєму колезі про небажання Москви припинити співпрацю з Іраном. Це викликало роздратування Вашингтона. З огляду на це іранська проблема обговорювалася російським керівництвом з К. Райс під час її візитів до Москви в жовтні 2005 і 2006 рр.

Завданням США було не допустити блокування РФ американської резолюції щодо Ірану в РБ ООН. Однак внаслідок переговорів С. Лавров запевнив К. Райс у тому, що Росія не стане перешкоджати прийняттю цієї резолюції [20]. При цьому Кремль не згорнув співпрацю з Тегераном, у тому числі й у сфері оборони. Вашингтон відреагував на це введенням санкцій щодо російських структур, запідозрених у постачаннях Ірану військової продукції або продукції подвійного призначення. Зрозуміло, Москва висловлювала свої протести. Так, 4 серпня 2006 р. МЗС РФ назвав неприйнятними введені Держдепартаментом США санкції проти російських держкорпорацій "Рособоронекспорт" і "Сухий" за звинуваченнями у співпраці з Іраном у сфері розповсюдження ЗМЗ. Однак 28 грудня 2006 р. США запровадили нові санкції проти Рособоронекспорту, а також Конструкторського бюро приладобудування і Конструкторського бюро машинобудування за звинуваченнями в сприянні оборонним програмам Ірану та Сирії. Проте російсько-іранське співробітництво продовжилось. 16 січня 2007 р. РФ завершила постачання Тегерану зенітно-ракетних комплексів Тор-М1, що викликало негативну реакцію Вашингтона.

Інші напрями російсько-американської взаємодії у сфері нерозповсюдження зброї масового знищення не викликали таких розбіжностей. Що стосується північнокорейської ядерної програми, то Москва і Вашингтон співпрацювали в межах шестисторонніх переговорів із денуклеаризації Корейського п-ва, що почалися в серпні 2003 р.

Внаслідок переговорів Пхеньян на деякий час не лише "заморозив" свою ядерну програму, але й розпочав демонтаж реактора в експериментальному центрі в Йонбені. Керівництво Росії та Сполучених Штатів сходилося на думці щодо неприпустимості поширення ядерної зброї.

З огляду на це 14 жовтня 2006 р. РБ ООН була прийнята резолюція 1718, що вимагала від КНДР припинити свою ракетну програму і відновити мораторій на запуски балістичних ракет й обмежувала поставки Пхеньяну продукції та технологій, які можуть бути використані у військових цілях. У відповідь Північна Корея пообіцяла відмовитися від ядерних озброєнь, як тільки перестане відчувати загрозу з боку США [17].

Загалом Москвою і Вашингтоном активно ухвалювалися заяви, що стосуються питань ядерного нерозповсюдження, оскільки обидві держави були в цьому зацікавлені. Так, 24 лютого 2005 р. на зустрічі у Братиславі В. Путін і Дж. Буш-мол. заявили про співпрацю з питань безпеки в ядерній сфері, а також досягли домовленості про взаємодію в сегменті посилення контролю над переносними зенітними ракетними комплексами. Через два місяці, 19–20 квітня 2005 р., питання щодо нерозповсюдження ЗМЗ були обговорені в Москві К. Райс з В. Путіним і С. Лавровим. Потім на саміті "великої вісімки", що проходив 14–17 липня 2006 р. в Санкт-Петербурзі, В. Путін і Дж. Буш-мол. ухвалили спільну заяву щодо співпраці в мирному використанні атомної енергії та протидії розповсюдженню ядерної зброї, а також спільну заяву про боротьбу з актами ядерного тероризму. Ну, і нарешті, під час неформальної зустрічі Дж. Буша-мол. і В. Путіна в американському Кеннебанкпорті 1–2 липня 2007 р. було прийнято Заяву про початок реалізації спільної ініціативи зі зміцнення режиму ДНЯЗ і розвитку міжнародного співробітництва в галузі ядерної енергетики шляхом створення глобальної інфраструктури ядерної енергетики, що повинна дозволити державам розвивати цю галузь без розміщення на своїй території чутливих елементів ядерного паливного циклу.

Втручання США у внутрішні справи Росії та реакція Москви. У період другого президентства В. Путіна "фактор демократії" став визначальним у російсько-американських відносинах. Хоча на рівні президентів двох країн підтримувався дух дружби і прагнення до співпраці в усіх напрямках, усе ж наростали серйозні претензії до російського керівництва з причини згортання демократії та зростання авторитаризму в Росії.

Однією із причин для критики з боку Вашингтона стало посилення централізації в управлінні країною та сповільнення стимулів для розвитку ринкових механізмів у російській економіці [11, с. 66]. Так, у вересні 2004 р. сенатори Дж. Маккейн і Дж. Байден ініціювали звернення до лідерів країн НАТО і ЄС, у якому йшлося про те, що РФ цілеспрямовано рухається до авторитаризму, а В. Путін використовує "мілітаристську й імперську риторику" [11, с. 70]. На думку політико-академічної спільноти США, путінська Росія стала дедалі більше відвертатися від демократії. Кремль не тільки відмовився від подальшого розвитку демократичних інститутів у країні, але і почав цілеспрямований демонтаж створених раніше демократичних структур [2, с. 325].

Напередодні свого першого офіційного візиту до Москви в ролі держсекретаря у квітні 2005 р., К. Райс в інтерв'ю розкритикувала процес демократизації в Росії. За її словами: "Тенденції у сфері демократії не є оптимістичними. Централізація влади в руках президента за рахунок урівноважуючих інститутів, таких як Дума або незалежна судова система, дійсно дуже турбують. Відсутність незалежних ЗМІ нас дуже турбує..." [9].

У 2005 р. Конгрес США повернувся до обговорення питання про можливість вилучення Росії з "великої вісімки". Так, 17 лютого 2005 р. була прийнята сенатська резолюція про членство РФ у "групі восьми".

14 травня 2005 р. аналогічна резолюція була прийнята Палатою представників з ініціативи конгресмена К. Кокса, де йшлося про те, що американське керівництво має запропонувати іншим членам "вісімки" призупинити російське членство в групі, якщо Москва не дотримуватиметься норм вільного, демократичного суспільства.

Подібну заяву зробив і сенатор Дж. Ліберман, який охарактеризував зазначені резолюції "відповід-

дю на дії президента Путіна з підризу демократії в Росії" [11, с. 70–71].

У зв'язку із прийняттям у Росії закону про НУО, у грудні 2005 р. помічник держсекретаря з питань демократії, прав людини і праці Б. Лоуенкрон заявив, що Кремль діє всупереч демократичним тенденціям у світі, піддаючи громадянське суспільство країни зростаючому тиску. У зв'язку із цим Палата представників і Сенат прийняли резолюції, запропоновані конгресменом Г. Хайдом і сенатором Дж. Маккейном, у яких містилося звернення до уряду РФ відкликати і переписати закон про НУО [11, с. 67, 71].

З метою тиску на Москву американським істеблішментом застосовувалася і "справа Ходорковського". Так, у 2005 р., після винесення вироку М. Ходорковському, сенатори Дж. Байден, Б. Обама, Дж. Маккейн, Р. Віккерс, Б. Карден, а також конгресмени Р. Вікер, Т. Лантос внесли в Сенат і Палату представників резолюції, у яких "справа олігарха" було названа політично вмотивованою, а сам бізнесмен незаконно засудженим.

У 2006 р. критика Росії посилилася у зв'язку зі вступом РФ на посаду голови "великої вісімки" і проведенням її саміту в Санкт-Петербурзі. До вищезазначених пропозицій американських законодавців про винятки окремі представники політико-академічної спільноти США рекомендували Дж. Бушу-мол. не їхати на саміт, а також посилити політику впливу щодо Москви. Так, у березні 2006 р. сенатор Р. Лугар закликав президента США під час візиту до Санкт-Петербургу поставити питання про демократію в Росії [11, с. 75, 77].

У відповідь на американську критику, пов'язану із Кремлем, політтехнологи в межах стратегічного протистояння із США почали розробляти нові концепції розвитку країни.

Як справедливо зазначив В. Согрін, на відміну від схваленої В. Путіним і Дж. Бушем-мол. на зустрічі у Кроуфорді 13 листопада 2001 р. концепції "нових відносин", що підкреслювала прихильність двох країн спільним цінностям демократії та вільного ринку, ці концепції обґрунтовували "унікальність російської цивілізації", її євразійський характер і захищали придуману модель "суверенної демократії" як для Росії, так і для інших країн [12, с. 518].

Таким чином, відмінності сторін у підходах до демократизації Росії були покладені в основу російсько-американських розбіжностей і стали основною перешкодою для формування взаємовигідного партнерства двох держав.

Суперництво на пострадянському просторі. У 2004–2008 рр. адміністрація Дж. Буша-мол. продовжила курс на протидію інтеграційним процесам на пострадянському просторі під егідою Москви.

Метою Вашингтона в зазначеному регіоні стало геополітичне витіснення Росії. Як відомо, починаючи із 2003 р. в ряді пострадянських держав відбулася зміна правлячих режимів на ще більш антиросійські. Прозахідні політичні сили отримали істотну підтримку з боку таких урядових і неурядових структур, як Національний демократичний інститут при Демократичній партії, Міжнародний республіканський інститут при Республіканській партії, Держдепартамент, Агентство США з міжнародного розвитку, "Фрідом хаус" та Інститут "Відкрите суспільство" Дж. Сороса [3, с. 63].

Москва не приховувала своєї стурбованості у зв'язку із проникненням Сполучених Штатів на пострадянський простір, яке російський політичний істеблішмент вважав життєво важливою сферою національних інтересів країни. Зважаючи на це Кремль був украй незадоволений

прозахідним курсом оновлених політичних еліт у Грузії та в Україні.

Одним із головних подразників у російсько-американських відносинах на пострадянському просторі в розглянутий період стала Україна. На президентських виборах 2004 р. В. Янукович програв, а переміг В. Ющенко. Перемога Помаранчевої революції оцінювалася у Вашингтоні як геополітична поразка Кремля, який прагнув до відтворення нової імперії. Адміністрація Дж. Буша-мол. розглядала Україну як "відповідального партнера" у розв'язанні міжнародних проблем, а тому Сполучені Штати зобов'язалися надавати Києву всебічну підтримку [16, с. 172].

Коли в кінці 2005 р. Москва збільшила ціну природного газу для України, Вашингтон розцінив це як використання "енергетичної зброї". Зокрема, держсекретар К. Райс розкритикувала Кремль за використання ціни на природний газ у політичних цілях, заявивши, що "так справи не роблять". На її думку, подібні дії Росії не відповідають вимогам, що пред'являються до учасників "великої вісімки" [22].

Так, 4 травня 2006 р. віце-президент США Р. Чейні виступив у Вільнюсі на другому саміті Співдружності демократичного вибору із промовою, у якій засудив використання Росією своїх природних ресурсів як інструмента зовнішньополітичного тиску на своїх сусідів, а також звинуватив російське керівництво в порушенні прав людини, деструктивній поведінці на міжнародній арені та співпраці з Іраном, Сирією, КНДР і Білоруссю [19].

У міру того, як Тбілісі дедалі більше зближувався із Заходом, Москва розуміла, що колишніх російсько-грузинських відносин уже не буде. Щойно Кремлю стало очевидним, що головна мета М. Саакашвілі – повернути до складу Грузії Абхазію і Південну Осетію, а потім увійти в НАТО, російська реакція щодо грузинської влади ставала дедалі жорсткішою. Вашингтон, навпаки, усіляко вітав рух Тбілісі в західному напрямку.

Тим самим Грузія ставала однією із найсерйозніших суперечностей між РФ і США на пострадянському просторі. Так, 29 вересня 2006 р. Сполучені Штати заблокували ухвалення на екстреному засіданні РБ ООН російського проекту резолюції, що засуджувала "провокаційні дії Грузії" і містила вимогу вивести грузинські війська з Кодорської ущелини з метою мирного врегулювання конфлікту з Абхазією.

У відповідь 3 жовтня 2006 р. С. Лавров на пресконференції в Москві заявив, що Вашингтон спровокував кризу навколо Грузії, і відкинув будь-які форми посередництва США в налагодженні російсько-грузинських відносин. Американському керівництву довелося піти на певні поступки і 13 жовтня 2006 р. РБ ООН підтримала російський проект резолюції щодо Грузії, завдяки зближенню позицій Росії і США з низки міжнародних питань, закликавши Тбілісі вивести свої війська з верхньої частини Кодорської ущелини й утриматися від "войовничої риторики і провокаційних дій".

Однак М. Саакашвілі не залишив своїх планів об'єднати Грузію й увійти в НАТО. Тим паче що це знаходило підтримку у Вашингтоні. У квітні 2007 р. Дж. Буш-мол. підписав "Акт про консолідацію свободи", що закладав політико-правову основу для вступу України і Грузії в НАТО. У відповідь Москва попередила, що це є для Росії "прямою загрозою" і "буде мати найсерйозніші наслідки для загальноєвропейської безпеки" [5, с. 264].

Ще одним районом суперництва Москви і Вашингтона став центральноазіатський регіон. Присутність США в Центральній Азії після закінчення активної фази контртерористичної операції в Афганістані ста-

ла викликати в російського керівництва дедалі більше невдоволення.

Кремль був стурбований можливістю здійснення в середньоазіатських державах інституційних змін. Прикладом стали події в Киргизстані й Узбекистані у 2005 р. [13, с. 161]. Це не дивно, оскільки Москва відчувала відвертий дискомфорт від військової присутності американців у Центральній Азії. Крім того, Сполучені Штати змішали у своїй політиці принципи поширення демократії з пошуком вигод для себе в геоекономічному сенсі, що не могло не викликати роздратування в російської еліти [4, с. 69–70].

Можливо, урегулюванню російсько-американських розбіжностей на пострадянському просторі могла би посприяти його "фінляндизація" – відмова від просування НАТО на Схід в обмін на зобов'язання Кремля поважати незалежність колишніх радянських республік [3, с. 73]. Однак ні Москва, ні Вашингтон не пішли на такий крок, оскільки все ще сподівалися взяти гору у цій геополітичній боротьбі за регіон.

Таким чином, у період 2004–2008 рр. російсько-американські відносини мали тенденцію до погіршення. Співпраця Москви та Вашингтона в таких важливих для забезпечення міжнародної безпеки сферах як боротьба з тероризмом, скорочення СНО, нерозповсюдження зброї масового знищення поступалася місцем наростаючій конфронтації.

Головною причиною охолодження російсько-американських відносин стало різне бачення сторонами нового світопорядку, що інтенсивно формується, та їхнього геополітичного місця в ньому. Росія, яка активно поверталася на орбіту світової політики, почала активно протидіяти США в усіх напрямках: як усередині країни, так і за її межами, у тому числі й на пострадянському просторі. Іншими словами, Москва і Вашингтон знову не виправдали надії один одного, що і призвело до чергового періоду погіршення відносин, за яким послідує короткочасне "перезавантаження" часів президентства Д. Медведєва і Б. Обама.

Список використаних джерел:

1. Арбатова А. Россия – США – Евросоюз: проблемы ПРО и РСМД / А. Арбатова // Современная Европа. – 2008. – № 3. – С. 5–21.
2. Баталов Э.Я. Проблема демократии в американской политической мысли XX века / Э.Я. Баталов. – М.: Прогресс-традиция, 2010. – 622 с.
3. Батюк В. Политика США на постсоветском пространстве после окончания холодной войны / В. Батюк // Международная жизнь. – 2011. – № 8. – С. 61–74.
4. Братерский М. Политика США в Центральной Азии и интересы России / М. Братерский // Центральная Азия и Кавказ. – 2007. – № 4. – С. 64–72.
5. Внешняя политика России. 1991–2016 / Т.А. Шаклеина [и др.]; под общ. ред. А.В. Торкунова. – М.: МГИМО-Университет, 2017. – 538 с.
6. Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности. 10 февраля 2007 г. Мюнхен [Электронный ресурс] // Официальный сайт Президента России. – Режим доступа : <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>.
7. Кэган Р. Россия и Китай угрожают миру [Электронный ресурс] / Р. Кэган // ИНОСМИ.РУ. – 28.01.2008. – Режим доступа : <https://inosmi.ru/world/20080128/239199.html>.
8. Каширина Т.В. Проблема сокращения стратегических наступательных и оборонительных вооружений в российско-американских отношениях постсоветского периода / Т.В. Каширина // Новая и новейшая история. – 2014. – № 3. – С. 91–103.
9. Кондолиза Райс добралась до Москвы [Электронный ресурс] // LENTA.RU. – 19 апреля 2005. – Режим доступа : <https://lenta.ru/news/2005/04/19/rice1>.
10. Концепция внешней политики Российской Федерации. Утверждена Президентом Российской Федерации 28 июня 2000 года [Электронный ресурс] // Кодекс. Электронный фонд правовой и нормативно-технической документации. – Режим доступа : <http://docs.cntd.ru/document/901764263>.
11. Россия в современной системе обеспечения глобальной стабильности: политика и восприятие / отв. ред. А.А. Кокошин. – М.: Изд-во ЛКИ, 2008. – 208 с.
12. Согрин В.В. США в XX–XXI веках. Либерализм. Демократия. Империя / В.В. Согрин. – М.: Изд-во "Весь Мир", 2015. – 592 с.

13. Стент А. Почему Америка и Россия не слышат друг друга? Взгляд Вашингтона на новейшую историю российско-американских отношений / А. Стент. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2015. – 464 с.

14. Стоун О. Интервью с Владимиром Путиным / О. Стоун. – М.: Альпина Паблишер, 2017. – 350 с.

15. Циватий В.Г. Европа й Сполучені Штати Америки: інституційне становлення політико-дипломатичної системи та розвиток міждержавного партнерства у XVIII–XXI ст. (історична ретроспектива) / Вячеслав Циватий // Наукові праці історичного факультету Запорізького нац. ун-ту. – 2015. – Вип. 42. – С. 211–218.

16. Шаклеина Т.А. Россия и США в мировой политике / Т.А. Шаклеина. – М.: Аспект Пресс, 2012. – 272 с.

17. Ядерная программа КНДР [Электронный ресурс] // РИА Новости. – 03.09.2017. – Режим доступа : <https://ria.ru/spravka/20170903/1501650356.html>.

18. A Return to Arms Control [Electronic source] // The Washington Post. – 2008. – June 2. – Access mode : <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/06/01/AR2008060101881.html>.

19. Cheney at Summit in Lithuania Says Russia Has "Choice to Make". 4.05.2006 [Electronic source]. – Access mode : <http://usinfo.state.gov/usinfo/Archive/2006/May/04-398238.html>.

20. Linzer D. Russia Won't Block U.S. on Iran [Electronic source] / D. Linzer // The Washington Post. – 2006. – January 12. – Access mode : <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/01/11/AR2006011102124.html>.

21. National Security Strategy of the United States of America. The White House, Washington, March, 2006 [Electronic source]. – Access mode : <http://nssarchive.us/NSSR/2006.pdf>.

22. Rice: Russia Uses Energy Wealth as Political Weapon [Electronic source] // FOX News. – 2006. – January 05. – Access mode : <http://www.foxnews.com/story/2006/01/05/rice-russia-uses-energy-wealth-as-political-weapon.html>.

23. Rosefelde S. Russia in the 21st Century. The Prodigal Superpower / S. Rosefelde. – Cambridge : Cambridge University Press, 2005. – XXI+244 p.

References

1. ARBATOV, A. (2008) Rossiya – SShA – Evrosouz: problemy PRO i RSMD [Russia – USA – European Union: The Problems of NMD and INF]. *Sovremennaja Evropa*. 3. Pp. 5–21. [In Russian]
2. BATALOV, E.YA. (2010) *Problema demokratii v amerikanskoj politicheskoy mysli XX veka* [The Problems of Democracy in the American Political Thought of 20th Century]. Moscow: Progress-tradiciya. [In Russian]
3. BATYUK, V. (2011) Politika SShA na postsovetском prostranstve posle okonchaniya holodnoy vojny [US Policy on the Post-Soviet Space after the End of the Cold War]. *Mezhdunarodnaya zhizn'*. 8. Pp. 61–74. [In Russian]
4. BRATERSKIY, M. (2007) Politika SShA v Central'noj Azii i interesy Rossii [US Policy in the Central Asia and the Interests of Russia]. *Central'naya Aziya i Kavkaz*. 4. Pp. 64–72. [In Russian]
5. SHAKLEINA, T.A. et. al. (2017) *Vneshnyaya politika Rossii. 1991–2016* [The Foreign Policy of Russia]. Moscow: MGIMO-Universitet. [In Russian]
6. ANON (2007, February 10) Vystuplenie i diskussiya na Myunhenskoy konferencii po voprosam politiki bezopasnosti [Speeches and Discussions on Munich Conference on the Questions of Security Policy] [Online]. *Ofitsial'nyj sayt Prezidenta Rossii*. Available from: <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034> [In Russian]
7. KAGAN, R. (2008) Rossiya i Kitaj ugrozhajut miru [Russia and China Threaten the Peace] [Online]. *INOSMI.RU*. Available from: <https://inosmi.ru/world/20080128/239199.html> [In Russian]
8. KASHIRINA, T.V. (2014) Problema sokrasheniya strategicheskix nastupatel'nyx i oboronitel'nyx vooruzhenij v rossijsko-amerikanskix otnosheniyax postsovet'skogo perioda [The Problem of Reduction of the Strategic Offensive and Defensive Arms in the Russian-US Relations of the Post-Soviet Period]. *Novaya i novejschaya istoriya*. 3. Pp. 91–103. [In Russian]
9. ANON (2005) Kondolizza Rajs dobralas' do Moskvy [Condoleezza Rice Reached the Moscow] [Online]. *LENTA.RU*. Available from: <https://lenta.ru/news/2005/04/19/rice1/> [In Russian]
10. ANON (2000) Konceptsiya vneshnej politiki Rossijskoj Federacii. Utverzhdena Prezidentom Rossijskoj Federacii 28 iyunja 2000 goda [The Conception of the Russian Federation Foreign Policy. Confirmed by the President of the Russian Federation on June 28, 2000] [Online]. *Kodeks. Elektronnyj fond pravovoj i normativno-texnicheskoy dokumentacii*. Available from: <http://docs.cntd.ru/document/901764263> [In Russian]
11. KOKOSHIN, A.A. ed. (2008) *Rossija v sovremennoj sisteme obespecheniya global'noj stabil'nosti: politika i vospriyatie* [Russia in the Modern Global Stability Support System: Politics and Consideration]. Moscow.: Izd-vo LKI. [In Russian]
12. SOGRIN, V.V. (2015) *SShA v XX–XXI vekah. Liberalizm. Demokratiya. Imperiya* [USA in the 20th – 21st Centuries. Liberalism. Democracy. Empire]. Moscow: Izd-vo "Ves' Mir". [In Russian]
13. STENT, A. (2015) *Pochemu Amerika i Rossiya ne slyshat drug druga? Vzglyad Vashingtona na novejschuyu istoriyu rossijsko-amerikanskix otnoshenij* [Why the USA and Russia Don't Hear Each Other? Washington View on the Contemporary History of the Russian – US Relations]. Moscow: Mann, Ivanov i Ferber. [In Russian]

14. STONE, O. (2017) *Interv'ju s Vladimirom Putiny* [The Interview with Vladimir Putin]. Moscow: Al'pina Publisher. [In Russian]
15. TSIVATYI, V.H. (2015) Yevropa i Spolucheni Shtaty Ameriky: instytutsiine stanovlennia polityko-dyplomatychnoi systemy ta rozvytok mizhderzhavnoho partnerstva u XVIII–XXI st. (istorychna retrospektyva) [Europe and the USA: Institutional Origins of the Political and Diplomatic System and Development of the International Partnership during 18th – 21st Centuries]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*. 42. Pp 211–218. [In Ukrainian]
16. SHAKLEINA, T.A. (2012) *Rossija i SShA v mirovoj politike* [Russia and the USA in the World Politics]. Moscow: Aspekt Press. [In Russian]
17. ANON (2017) Jadernaja programma KNDR [Online]. *RIA Novosti*. Available from: <https://ria.ru/spravka/20170903/1501650356.html> [In Russian]
18. ANON (2008, June 2) A Return to Arms Control [Online]. *The Washington Post*. Available from: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/06/01/AR2008060101881.html>

19. ANON (2006) *Cheney at Summit in Lithuania Says Russia Has "Choice to Make"* [Online]. Available from: <http://usinfo.state.gov/usinfo/Archive/2006/May/04-398238.html>
20. LINZER, D. (2006, January 12) Russia Won't Block U.S. on Iran [Online]. *The Washington Post*. Available from: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/01/11/AR2006011102124.html>
21. ANON (2006) National Security Strategy of the United States of America [Online]. *National Security Strategy Archive*. Available from: <http://nssarchive.us/NSSR/2006.pdf>
22. ANON (2006) Rice: Russia Uses Energy Wealth as Political Weapon [Online]. *FOX News*. Available from: <http://www.foxnews.com/story/2006/01/05/rice-russia-uses-energy-wealth-as-political-weapon.html>
23. ROSEFIELDE, S. (2005) *Russia in the 21st Century. The Prodigal Superpower*. Cambridge: Cambridge University Press.

Надійшла до редколегії 30.08.18

A. Kosau, Ph. D. in History, Associate Professor
Vitebsk State University named after P.M. Masherov, Vitebsk, Belarus

RUSSIA AND THE UNITED STATES IN 2004–2008: MAIN DIRECTIONS OF COOPERATION AND POLITICAL-DIPLOMATIC RIVALRY

The problems of Russian-US relations during the second Vladimir Putin presidency are considered in the article. The author is analyzed the main directions of cooperation and rivalry between Moscow and Washington in 2004–2008. He is paid special attention to Russian and American approaches to combating international terrorism, solving strategic security problems and issues of non-proliferation of weapons of mass destruction (WMD). In addition, the author is shown a different vision of the new world order by Russia and the United States, American interference in the internal affairs of the Russian Federation and Moscow's response, geopolitical rivalry between the two powers in the post-Soviet space. It was concluded that during the second Vladimir Putin presidency in Russian-US relations, cooperation between the two powers in important areas of world politics and international security began to give way to confrontation. The main reason for this deterioration was the conceptual divergence between Moscow and Washington regarding virtually the entire agenda of their relations – from the creation of the new world order to the political development of the post-Soviet space and Russia itself.

Keywords: Russia, the USA, V.V. Putin, George W. Bush, Russian-US Relations, foreign policy, diplomacy.

УДК 930:001–05

<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2018.138.7>

В. Левченко, канд. іст. наук, доц.
Одеський національний морський університет, Одеса, Україна

ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТУ РАДЯНСЬКОГО ІСТОРИКА Н.І. МЕЖБЕРГА

Присвячено дослідженню фрагментів інтелектуальної біографії історика Н.І. Межберга на основі вперше введених до наукового обігу документальних матеріалів п'яти фондів Державного архіву Одеської обл. Внаслідок здійсненого дослідження вдалося виявити чотири основні етапи його біографії, що збігаються із часом становлення та формування "ранньорадянської" генерації вчених-істориків СРСР. Як історик радянської формации, у дослідженні окремих фрагментів соціально-економічного та суспільно-політичного життя Одещини на початку ХХ ст. він використовував марксистську методологію і лексику, притаманну радянським гуманітаріям 1930-х рр. Ортодоксальна марксистська позиція інтелектуальної біографії Н.І. Межберга сформувалася під впливом революційних ідей та подій, учасником яких він був, та під тиском диктатури більшовиків і тоталітарного режиму СРСР. Незважаючи на довгі роки політичних переслідувань, він залишався вірним лівим переконанням і в 1960-х рр. продовжував дослідження різних аспектів революційних подій в СРСР. Одна з робіт останнього періоду стала закономірним результатом відданості історика ідеалам комуністичної партії та радянської влади. Представлена інтелектуальна біографія Н.І. Межберга підпорядкована єдності життя як морального досвіду й інтелектуальних запитів часу, суспільно-політичного тла епохи. Загалом зазначене дослідження виявило велике значення марксистського спрямування в радянській історіографії 1920–1930-х рр. та у формуванні "ранньорадянської" генерації вчених-істориків СРСР.

Ключові слова: Н.І. Межберг, історик, учений, генерація, історична наука, історіографія.

На рубежі ХХ–ХХІ ст. в історичних дослідженнях активізувався розвиток таких напрямів історичної науки, як історія та історіографія історії історичної науки. При проведенні цих досліджень історичними джерелами є твори вчених-істориків як інтелектуальні продукти історіографічних практик конкретно-історичної епохи. У центрі уваги опиняються праці вчених-істориків, що зробили внесок у розвиток історичної науки, у сукупності їхнього життєвого шляху і творчої спадщини. У цьому ключі виконано зазначене дослідження, яке є спробою максимально всебічного висвітлення життєвого шляху одного з радянських учених – Наума Ісааковича Межберга (1898–1972).

Написати творчу біографію будь-якого вченого не можна без використання максимально доступної кількості історичних джерел і літератури, фактологічного і наукового обґрунтування сюжетів і висновків. Для досягнення позитивного результату у визначених теоретичних й емпіричних завданнях, найбільше підходить

жанр інтелектуальної біографії, традиційний для західної науки та поступово освоєний у вітчизняному академічному середовищі. Звичайно, згадати всі факти біографії науковця, які дають можливість відновити інтелектуальну біографію до останнього моменту, нюансу, неможливо, але навіть окремо реконструйовані її фрагменти та місця пам'яті містять і виражають певну повноту та цілісність особистості вченого-історика, його життєдіяльності.

Звертаючись до жанру інтелектуальної біографії, неможливо обійти її особливості: акцентування не на типовості особистості вченого – представника певного соціального та наукового середовища, у якому він жив і працював, а на його індивідуальних і неповторних рисах, що роблять його нетиповим серед колег. Індивідуальність суб'єкта наукового дослідження виявляється у багатьох деталях на загальному історичному тлі, які, на перший погляд, можна назвати другорядними або незначними в наукових реконструкціях. Такий підхід на-